

ვილფრედო პარეტოს სოციოლოგიური სისტემა

(ვილფრედო პარეტო)

1. მეთოდოლოგია
2. საზოგადოება, როგორც ინდივიდთა ურთიერთქმედების სისტემა
3. ფსიქოლოგიური რედუქციონიზმი
4. იდეოლოგიის კონცეფცია
5. ელიტათა წრებრუნვის კონცეფცია
6. პარეტო ისტორიულ პერსპექტივაში

ორი საუკუნის მიჯნაზე მყოფ იტალიის ფილოსოფიაში ბატონობდა პოზიტივიზმი, რომელიც გამოირჩეოდა თავისი არაორიგინალობითა და სიჭრელით. აგრეთვე პოზიტივისტური სოციოლოგიური აზრიც ეკლექტიკური იყო, რომელიც თავის თავში აერთიანებდა მექანიციზმს, ევოლუციონიზმსა და ვულგარული ბიოლოგიზმის იდეებს. ასეთი იყო ჩეზარე ლომბროზოს (1836 - 1909), ენრიკო ფერიზის (1856 - 1929) და სხვების კონცეფციები. მსოფლიო აღიარება ჰპოვეს პოლიტიკური სოციოლოგიის იტალიური სკოლის წარმომადგენელთა - გაეტანო მოსკას (1858 - 1941), რობერტ მიხელსის (1876 - 1936) იდეებმა, რომელთაც უშუალოდ ეხმიანება ვილფრედო პარეტოს შეხედულებებიც.

1. მეთოდოლოგია

პარეტოს ჩანაფიქრით, მის სოციოლოგიურ სისტემას ბოლო უნდა მოეღო საზოგადოების შესახებ არსებული მეტაფიზიკური და სპეკულატური განაზრებებისადმი, რომელთაც მადომინირებელი მდგომარეობა ეჭირა XIX საუკუნის სოციალურ-პოლიტიკურ აზროვნებაში. ძირითადი იდეა, რომელიც ასულდგმულეზდა პარეტოს, მდგომარეობდა სოციოლოგიური ცოდნის ისეთი პრინციპების შემუშავებაში, რომლებიც უზრუნველყოფდნენ მის უეჭველობას, საიმედოებასა და დასაბუთებადობას. მართალია, იგი მთლიანად უჭერდა მხარს კონტის, მილისა და სპენსერის მიერ შემუშავებულ საზოგადოებრივი მეცნიერების კონფენციას, მაგრამ საფუძვლიანად აკრიტიკებდა მათ ცოდნის ემპირიული დაფუძნებულობის პრინციპის არათანმიმდევრულ გატარებაში.

იტალიელი სოციოლოგი თვლიდა, რომ სოციოლოგია წარმოადგენს სხვადასხვა სპეციალურ საზოგადოებრივ დისციპლინათა: სამართლის, პოლიტიკონომიის, პოლიტიკური ისტორიის, რელიგიის ისტორიის სინთეზს, „რომლის მიზანია საზოგადოების შესწავლა მის მთლიანობაში“.

მეთოდს, რომლის დახმარებითაც პარეტო ფიქრობდა აღმოეჩინა საზოგადოების აგებულების, ფუნქციონირებისა და ცვალებადობის უზოგადესი პრინციპები, იგი ლოგიკურ-

ექსპერიმენტალურს უწოდებდა. სოციოლოგიის ისეთ ზუსტ მეცნიერებად, როგორცაა ფიზიკა, ქიმია და ასტრონომია, გადაქცევის მისწრაფებისას იგი გვთავაზობდა გვესარგებლა მხოლოდ ემპირიულად დასაბუთებული აღწერით, მსჯელობებით, მკაცრად დაგვეცვა დაკვირვებებიდან განზოგადოებებზე გადასვლის ლოგიკური წესები. ეთიკურ და საზოგადოდ ღირებულებით ელემენტებს თეორიაში, პარეტოს აზრით, მუდამ მივყავართ ფაქტთა დამახინჯებასა და ფალსიფიკაციასთან, ამიტომ ისინი თეორიიდან უნდა აღმოვფხვრათ.

პარეტოს თვალსაზრისით, ყოველი თეორია შეიძლება განვიხილოთ სამი ასპექტით:

1. ობიექტურად - ავტორისა და მისი აღმქმელი რეციპიენტისაგან (მიმღებისგან) დამოუკიდებლად;

2. სუბიექტურად - როგორც ავტორთან, ისე რეციპიენტთან შეფარდებაში, როდესაც ვცდილობთ გამოვარკვიოთ, თუ რატომ ქმნის ავტორი თავის თეორიას, ხოლო მოცემული ინდივიდი რატომ აღიქვამს მას;

3. უტილიტალურად - ამ თეორიის ინდივიდუალური თუ საზოგადოებრივი სარგებლიანობის თვალსაზრისით. თეორიის სარგებლიანობა, პარეტოს მიხედვით, არ არის დამოკიდებული თეორიის ობიექტურობაზე ან სუბიექტურობაზე. ჭეშმარიტება თავისთავად ნეიტრალურია და თავის საზოგადოებრივ თვისებას ავლენს მხოლოდ განსაზღვრულ მიზანთა მიღწევისთვის, მაშინ სასარგებლო აღმოჩნდება თეორიაც. თუ შედეგები საზიანოა-ზიანის მომტანია, მაშასადამე, თეორიამ მოგვცა ზიანი. ამავე დროს, პარეტო თვლიდა, რომ ყველა საზოგადოებრივი თეორია შინაარსის მიხედვით ერთიანად მცდარნი, შეზღუდულნი, დეფორმირებულნი არიან, რამდენადაც არც ერთი სოციოლოგი არ ხელმძღვანელობდა მანამდე ლოგიკურ-ექსპერიმენტალური მეთოდით.

მიზეზობრიობის, კანონზომიერების, სოციალური ფაქტისა თუ სხვა მეორეხარისხოვან მეთოდოლოგიურ საკითხთა განმარტება პარეტოს კონცეფციაში ატარებს მახიომის გავლენის კვალს. როგორც პოზიტივისტთა უმრავლესობა, პარეტოც მოითხოვდა უკუგვეგდო „აბსოლუტურის“, „აუცილებელის“ ცნებები, რამდენადაც ისინი თითქოს შეიცავენ აპრიორულ შინაარსს - მეტაფიზიკისა და თეოლოგიის ნიშანს.

სოციალურ ფაქტებს შორის არსებული მიმართებებისა და დამოკიდებულებების გამოხატვას, პარეტო გვთავაზობს რაოდენობრივი ფორმულებისა და მაჩვენებლების სახით. სოციოლოგს, ამტკიცებდა იგი, აინტერესებს სხვადასხვა სოციალურ პირობათა და ფაქტთა ინტენსიურობა, ძალა, წონა და არა მათ შორის არსებულ ურთიერთკავშირთა აუცილებელი ხასიათი. „არსების“, ისევე, როგორც „აუცილებლობის“ ცნება ეჩვენებოდა მას ეპოქალურ გადმონაშთად. „არსება - ესაა საგანი, რომელიც უცნობია მეცნიერებისათვის“, - წერდა იგი და მეცნიერულ კანონს განმარტავდა, როგორც ხდომილებათა „ერთსახოვნებას“, განმეორებადობას, რომელთაც აქვთ ალბათური ხასიათი და არ შეიცავს აუცილებლობის მომენტს. კანონი, პარეტოს გაგებით, აგრეთვე მოკლებულია უნივერსალურ ხასიათს და ძალა აქვს მხოლოდ „გარკვეული დროისა და

ადგილის საზღვრებს შიგნით“. სიახლოვე კანონის კონვენციონალისტურ ინტერპრეტაციასთან გამოიხატა არა მხოლოდ კანონის ჰიპოთეტური და ალბათური ხასიათის მტკიცებაში, არამედ კანონის მკვლევარის ამა თუ იმ თვალსაზრისზე, მოვლენათა კავშირის განხილვის ასპექტის სუბიექტურ არჩევანზე დამოკიდებულების მტკიცებაშიც. პარეტო არ ატარებდა მკვეთრ საზღვრებს ობიექტურ კანონებსა, რომლებიც გამოხატავენ ადამიანისგან დამოკიდებულ ობიექტურ, აუცილებელ კავშირებს ბუნებასა და საზოგადოებაში, და იმ კანონებს შორის, რომლებსაც ადამიანები აყალიბებენ გარკვეული მიზნით კვლევის ამოცანების შესაბამისად, ე.ი. ჰიპოთეზებს შორის.

ობიექტურსა და სუბიექტურს შორის მკაფიო საზღვრების არარსებობა დამახასიათებელია აგრეთვე „სოციალური ფაქტის“ პარეტოსეული ინტერპრეტაციისთვის. იგი ვერ ხედავდა ფაქტებს შორის განსხვავებას მათი გნოსეოლოგიური ბუნების, მატერიალური ან იდეალური თვალსაზრისით, აგრეთვე მათი ჭეშმარიტებისა თუ მცდარობის თვალსაზრისით.

ასეთი მიდგომა ატარებდა ღრმა წინააღმდეგობებს და მიდიოდა ამა თუ იმ იდეოლოგიური მოვლენების სპეციფიკის გაუგებრობასთან (მაგ. რელიგიის). თეორიულ-მეთოდოლოგიური პლანით მას მივყავართ ხან ჭეშმარიტების ფუნქციონალისტურ განმარტებასთან (ჭეშმარიტია ყველა არსებული), ხან მეცნიერებიდან ჭეშმარიტების პრობლემის გამორიცხვასთან (როგორც ცოდნის სინამდვილესთან შესაბამისობა), როგორც თითქოსდა მეთოდოლოგიასთან არავითარი მიმართება-დამოკიდებულების არმქონეს.

მიზეზობრიობის ცნებაც, რამდენადაც იგი გამოთქვამს ისეთ დამოკიდებულებას, რომლის დაკვირვებაც არ შეიძლება, პარეტომ ეჭვის ქვეშ დააყენა. მონოკაუზალობის პრინციპის კრიტიკისას, მან გააკეთა დასკვნა, რომ მიზეზობრიობის დამოკიდებულება უნდა შეიცვალოს ურთიერთდამოკიდებულების ან ურთიერთქმედების დამოკიდებულება-მიმართებით. უარყოფდა რა რომელიმე ერთი მოვლენის კაუზალურ პრიორიტეტს, იგი მოითხოვდა მიზეზობრივი კავშირის ფუნქციონალურით, მიზეზობრივი ახსნის - ფუნქციონალურით შეცვლას. რამდენადაც ყოველი სოციალური მოვლენა - მრავალ ცვლადთა ფუნქციაა, სოციალურმა თეორიამ მხედველობაში უნდა მიიღოს საზოგადოებაში მოქმედი ყველა ფაქტორი და დაადგინოს მათ შორის მუდმივ დამოკიდებულებათა მიმართება.

ამავე საფუძველზე უარყო პარეტომ ცალსახა-ერთხაზოვანი ევოლუციის ცნება, ამტკიცებს რა, რომ „ევოლუცია არ მიმდინარეობს უწყვეტი პირდაპირი ხაზის მიხედვით“.

პარეტო დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ტერმინოლოგიის სიზუსტეს. მაგრამ მას არ მოუცია იმ ძირითად ცნებათა მკარი და ზუსტი განსაზღვრებანი, რომლებსაც იგი იყენებდა. დელკარაციული დარჩა მისი განზრახვა მიეცა „ტრაქტატისათვის“ მათემატიკური ფორმა. გეომეტრიული და ალგებრული ილუსტრაციების, ფორმულების და გრაფიკებზე შორს პარეტო არ წასულა.

აიგივებდა რა თეორიის ღირებულებით ასპექტს მცდარობასთან, რომელიც დამატებულია ამ თეორიის ლოგიკურ-ექსპერიმენტალურ სტრუქტურას, პარეტომ დაიკავა „ღირებულებებისაგან თავისუფლების“ პოზიცია. მაგრამ თეორიის მოწყვეტამ საზოგადოებრივი პრაქტიკისაგან,

ჭემმარიტების დაყვანამ ფორმალურ ლოგიკურ სისწორეზე, დეტერმინიზმის როგორც კვლევის პრინციპის უარყოფამ, როგორც სოციალური მოვლენების ახსნის პრინციპის უარყოფამ, არ მისცეს პარეტოს შესაძლებლობა, არა მხოლოდ სწორად განემარტა მისთვის საინტერესო სოციალური ცხოვრების ფაქტორები, არამედ გაეგო იმ საზოგადოებრივ თეორიათა წარმოშობა და არსება, რომელთაგანაც იგი ცდილობდა ჩამოშორებას და გვერდის ავლას და რომელთაც მრავალ რამეში იგი სწორად აკრიტიკებდა.

2. საზოგადოება, როგორც ინდივიდთა ურთიერთქმედების სისტემა

პარეტოს ერთ-ერთი ცენტრალური იდეა იყო საზოგადოების განხილვა როგორც სისტემისა, რომელიც იმყოფება თანდათანობით დარღვევად და აღდგენადი წონასწორობის მდგომარეობაში. წონასწორობის ცნება მან ისესხა ვალრასის ეკონომიკური თეორიისგან, რომელსაც პარეტომ მისცა მექანიკური ხასიათი, დაინახა რა საზოგადოების წინასახე – პირველსახე წონასწორობის მოდელში, რომლის ყველა ნაწილი მჭიდროდაა ერთმანეთთან დაკავშირებული და მექანიკურად ზემოქმედებენ ურთიერთზე. ცვლილება სისტემის ერთ ნაწილში დაუყოვნებლივ გადაიცემა მის მეორე ნაწილში, და მთელი მოდის მოძრაობაში, სანამ კვლავ არ აღსდგება „დინამიკური წონასწორობა“.

პარეტომ ეკონომიკა განიხილა, როგორც სოციალური სისტემის ქვესისტემა. ეკონომიკური სისტემა, მისი აზრით, შედგება განსაკუთრებული მოლექულებისაგან, რომლებიც მოძრაობაში მოდიან მოთხოვნილებებითა და რაციონალური ინტერესებით, რომლებსაც წინააღმდეგობა ხვდებათ ეკონომიკურად სასურველის მიღწევის გზაზე. სოციალური სისტემა უფრო რთულია. სოციალურ მოქმედება-ქცევაში მონაწილეობენ ადამიანური ინდივიდები, რომლებიც აღჭურვილნი არიან გრძნობებით. სწორედ გრძნობები, რომლებიც განპირობებულნი არიან ინდივიდთა ფსიქიკური წყობით, არის მთავარი ზამბარა, რომელსაც მოქმედებაში მოჰყავს მთელი სისტემა, გრძნობების გაგება კი მნიშვნელოვნად ძნელია, ვიდრე ყოველი რაციონალური მოსაზრებისა.

პარეტომ სოციალური მოქმედებანი დაყო „ლოგიკურ“ და „არალოგიკურ“ მოქმედებებად, ხოლო იმისთვის, რათა ეპოვა მათი განსხვავების კრიტერიუმი, დაანაწევრა მოქმედება მის შემადგენელ ელემენტებად – გარეგნულად გარედან დაკვირვებადი მოქმედება, მისი რაციონალური დაფუძნება-დასაბუთება (რომელიც ჩვეულებრივ გვეძლევა უკანა რიცხვით), მოქმედი პირის ფსიქიკური მდგომარეობა. ეს უკანასკნელი განხილულ იქნა, როგორც ის მუდმივი სიდიდე, რომელიც ძევს რა მოქმედების საფუძველში, განსაზღვრავს მის ხასიათს. ინდივიდის ფსიქიკურ მდგომარეობას პარეტო თვლიდა სოციალური ფენომენის „ობიექტურ“ საფუძვლად განსხვავებით მისი სუბიექტური საფუძვლისგან, რომლის ქვეშაც მას ესმოდა მოქმედი პირების მიერ რაციონალურად წამოყენებული არგუმენტები.

ყველა წინამორბედ სოციოლოგთა შეცდომა, ფიქრობდა პარეტო, მდგომარეობდა იმაში, რომ ისინი უგულველყოფდნენ საქმის ობიექტურ მხარეს და სწავლობდნენ მხოლოდ მის ნიადაგზე წარმოშობილ თეორიულ კონცეფციებს, ე.ი. იფარგლებოდნენ სინამდვილის სუბიექტური ასპექტის შესწავლით. „ობიექტური“ - სოციოლოგიური გამოკვლევა კი უნდა მიმართულ იქნეს

ფსიქიკურ განწყობაზე და მის მიერ განპირობებულ „არალოგიკური“ მოქმედებების შესწავლაზე, რომლებიც შეადგენენ ყველა ადამიანურ მოქმედებათა შემადგენელ ძირითად მასას საზოგადოდ.

„არალოგიკური“ მოქმედებანი ხასიათებიან იმით, რომ მათმა ჩამდენმა ადამიანებმა არ იციან მოვლენებს შორის არსებული ჭეშმარიტი ობიექტური კავშირები და ამიტომ იყენებენ არაადექვატურ საშუალებებს მიზანთა მისაღწევად, „არალოგიკურად“ აერთიანებენ რა მიზნებსა და საშუალებებს. მიზნისა და საშუალებების კავშირი მოცემულ შემთხვევაში ილუზორულია და არსებობს მხოლოდ მოქმედი სუბიექტის წარმოდგენებში. ასეთია, მაგალითად, მსხვერპლშეწირვა და სხვა რელიგიური წეს-ჩვეულებები, ადათები, რომელთა მიზანია ღვთაების მოწყალების მიღება და ამით დასმული მიზნის მიღწევა. ამგვარი საშუალებები არ არის მიზანთან ობიექტურად დაკავშირებული და ამიტომაც ვერ აღწევენ მათ აღსრულებასაც.

„ლოგიკური მოქმედებანი“ ხელმძღვანელობენ არა გრძნობებით, არამედ გონებით და რეგულირდებიან ნორმებით. ისინი დამახასიათებელია ეკონომიკის, მეცნიერების, ნაწილობრივ პოლიტიკის სფეროში მოქმედებისათვის. ამ შემთხვევაში საშუალება და მიზანი ერთმანეთს შორის დაკავშირებულია ობიექტური ლოგიკით, რომელიც ეყრდნობა ნამდვილ არსებულ კავშირებს და ამიტომ მივყავართ კიდევ მიზნის აღსრულებასთან. პარეტომ მიუთითა ამ უკანასკნელი მომენტის მნიშვნელობაზე, რამდენადაც სუბიექტური თვალსაზრისით ყველა მოქმედება ლოგიკური ეჩვენება იმას, ვინც მას ასრულებს .

ცდილობს რა დამებნოს ობიექტური ნიადაგი „არალოგიკურ“ მოქმედებათა სხვა სიბრტყეში განხილვისათვის, პარეტო გვთავაზობს ჩავთვალოთ ობიექტურობის კრიტერიუმად დამკვირვებელთა, როგორც „ყველაზე ფართო და ვრცელი ცოდნის მფლობელ პირთა“ შეხედულებები და აზრები.

თავისთავად სოციალური მოქმედების სტრუქტურისა და ელემენტების განხილვა, ასევე მათი კლასიფიკაცია მოტივაციის გაცნობიერების დონისა თუ უპირატესი ტიპის მიხედვით, უპირობოდ სწორია. მაგრამ სოციალური მოქმედების პარეტოსეულ კონცეფციას ჰქონდა ინდივიდუალისტური და ირაციონალისტური ხასიათი, ცალმხრივად უსვამდა რა ხაზს ადამიანურ მისწრაფებათა ემოციონალურ ბუნებას, რომელთა ასახსნელად იტალიელი სოციოლოგი სხვას ვერას პოულობდა, თუ არა იმას, რომ მიუთითებდა მათ ბუნებრივ წარმოშობაზე. დიდ სოციალურ ჯგუფთა, კლასთა სოციალურ მოქმედებათა გამომწვევი მიზეზების ახსნა ამ პოზიციებიდან შეუძლებელია. კლასები ხან აერთიანებენ ადამიანებს, რომლებიც ფლობენ ყველაზე განსხვავებულ ფსიქიკურ ნიშნებსა და თვისებებს, მაგრამ ეს არ უშლის ხელს ამ ინდივიდებს ისტორიის ამა თუ იმ მომენტში იმოქმედონ სოლიდარულად.

პარეტოს მიერ დამუშავებულ სოციალური მოქმედების კონცეფციის საფუძველში იდო ადამიანის გარკვეული კონცეფცია. ინდივიდის ირაციონალური, არალოგიკური ბუნების ხაზგასმისას, იგი ამტკიცებდა, რომ ადამიანის მოქმედება არასდროს არ წარმოადგენს იმას, რადაც თვითონ მას იგი ეჩვენება. სპეციფიკურად ადამიანური მდგომარეობს არა გონებაში, არამედ უნარში გამოიყენოს გონება თავისი „არალოგიკური“ მოქმედებების შენიღბვისათვის მოჩვენებითი ლოგიკური თეორიებისა და არგუმენტების დახმარებით. ადამიანს, წერდა პარეტო,

განსხვავებით ცხოველისაგან, „აქვს აზროვნების უნარი და ამიტომ აფარებს, საბურველში ხვევს თავის ინსტიქტებსა და გრძნობებს“. სწორედ იმიტომ, რომ ყველა ადამიანი წარმოადგენს როგორც გრძნობად, ისე გონიერ არსებას, წარმოიქმნება გონებისა და გრძნობების, გრძნობებისა და იდეოლოგიის თანაფარდობის პრობლემა. პარეტო ყოველგვარი ყოყმანის გარეშე აძლევდა პრიორიტეტს გრძნობებს, თვლიდა რა მათ ადამიანური ისტორიის ჭეშმარიტ მამომრავებელ ძალებად. ისტორიული კანონზომიერებები მას დაყავს ცალკეულ ინდივიდთა ირაციონალური ფსიქიკური ცხოვრების კანონზომიერებებზე, ხოლო იდეოლოგიებს კი უწოდებს „გრძნობათა ენებს“.

ჩათვალა რა სოციალური სისტემის დინამიზმის საფუძვლად ემოციები, პარეტომ ამით სოციალური სისტემის საფუძვლად შემოაცურა ბიოლოგიური ფუნდამენტი, რამდენადაც ადამიანის ფსიქიკა, მისი თვისებები და განსაკუთრებულობანი მის მიერ განმარტებულია სოციალურ-ეკონომიკური კონტექსტის გარეშე და დამოუკიდებლად. თუმცა საზოგადოებისადმი როგორც სისტემისადმი მიდგომა სწორი იყო, მექანიკური წონასწორობის, ელემენტთა მექანიკური კავშირის პრინციპს არ შეიძლებოდა დამაკმაყოფილებლად აეხსნა საზოგადოების, როგორც მთელის ფუნქციონირება.

3. ფსიქოლოგიური რედუქციონიზმი

ადამიანური საქმიანობის ემოციონალური სფეროს თავისი სოციოლოგიური სისტემის მთავარ რგოლად ქცევისას, პარეტომ გააკეთა შენიშვნა, სოციოლოგიის ყურადღების ღირსია არა ყველა გრძნობა, არამედ მხოლოდ ისინი, რომლებიც ვლინდებიან გარკვეული გვარის მოქმედებებში, რაც იძლევა მათი მკაცრი კლასიფიცირების შესაძლებლობას, ისინი უცვლელნი არიან და ამიტომ წარმოადგენენ იმ ელემენტებს სოციალური სისტემისას, რომლებიც „განსაზღვრავენ სოციალურ წონასწორობას“.

იტალიელმა სოციოლოგმა ამ ელემენტებს მისცა არაჩვეულებრივი და ძნელად გადასათარგმნი სახელწოდება „რეზიდუი“ (რეზიდუი), რაც ქიმიურ მეცნიერებათა ენაზე აღნიშნავს „ნარჩენებს“ – ნაშთს, ან „ნალექს“, სურდა რა ამით ხაზი გაესვა მათი სიმყარისათვის, უნარისა „დარჩეს“ მას შემდეგ, როგორც კი სოციალური მოქმედებიდან გამორიცხული იქნება ყველა რაციონალური მოსაზრებანი.

„ნარჩენებს-ნაშთს“ როგორც გრძნობების, ემოციების, ვნებების, ინსტიქტების, ფსიქიკური მდგომარეობისა და მიდრეკილებების, განწყობილებების საფუძველს, პარეტოს აზრით, აქვს თანაშობილი, ბუნებრივი, გარეშე პირობებისგან დამოუკიდებელი ხასიათი. ისინი არიან შინაგანი ბიოლოგიური იმპულსები, რომლებიც განსაზღვრავენ ადამიანის სოციალურ მოქმედებებს. „ნაშთთა“ „რეზიდუათა“ ექვსი მთავარი კლასის, რომელიც მრავალ ქვესისტემადაა დაყოფილი, საფუძველზე პარეტო შეეცადა აეხსნა ადამიანურ მოქმედებათა ყველა მრავალრიცხოვანი ვარიანტი, კიდევ უფრო სქემატიზებული გახადა რა ისტორიული მოქმედება, იტალიელმა სოციოლოგმა ხაზი გაუსვა „რეზიდუათა“ ორ პირველ კლასს.

პირველ კლასს შეადგენს „ნაშთები“, წოდებულნი „კომბინაციათა ინსტიქტებად“, რომლებიც თითქოს ძვეს ყველა სოციალურ ცვლილებათა საფუძველში. ესაა ადამიანის შინაგანი

მიდრეკილება შეაგროვოს, სხვადასხვანაირად გადაადგილოს და შეაერთოს, კომბინაცია გაუკეთოს ნივთებს, ნაწილობრივ ამისგან მიღებული სიამოვნების გამო, ნაწილობრივ იმიტომ, რომ ადამიანს არ შეუძლია თავი შეიკავოს შეკრებისა და კომბინირებისაგან.

„ნაშთა“ მეორე კლასია - „აგრეგატა მუდმივობა“, რომელიც გამოხატავს ერთხელ ჩამოყალიბებულ კავშირთა მხარდაჭერისა და შენარჩუნების ტენდენციას, ეს კონსერვატიული გრძნობა ძევს ყველაფერ ახლის მიუღებლობის საფუძველში.

„ნაშთა“ დანარჩენ კლასებში პარეტომ შეიტანა ადამიანის მისწრაფება, გამოავლინოს თავისი გრძნობები, საზოგადოებრივ მოქმედებებისა და ქცევის სოციალურობის გრძნობა, საკუთრების გრძნობა და ბოლოს, სქესობრივი ინსტიქტი.

„ტრაქტატის“... დასკვნით ნაწილში პარეტო შეეცადა „ნაშთა“ თეორიის გამოყენებას ევროპული ისტორიის ასახსნელად, გამოხატა რა იგი პირველი და მეორე კლასის – ცვლილებებისა და კონსერვატიზმის, ნოვატორობისა და რეტროგრადობის ინსტიქტთა კონფლიქტის სახით. „ნაშთების“ საფუძველზე გაკეთებული „არალოგიკური“ მოქმედებანი, მის მიერ განხილულ იქნა როგორც საზოგადოებრივი ცხოვრების მთავარი უჯრედი, რომელიც განსაზღვრავს ისტორიაში ციკლურ ცვლილებათა და დაბრუნებათა (განმეორებათა) მსვლელობას.

„რეზიდუის“ ცნების სიბნელემ, მისმა კომპლექსურობამ, მასში შემავალ ტერმინთა მრავალგვარობამ, მაგ.: „გრძნობა“, „ინსტიქტი“, „გრძნობათა გამოვლენა მოქმედებაში“ ამ ცნების ორმაგი სუბიექტ-ობიექტურმა ბუნებამ (ფსიქოლოგიური და სოციალური) მიგვიყვანა იქამდე, რომ იგი ვერ შევიდა სოციოლოგიური მეცნიერების ლექსიკონში.

პარეტოს კონცეფციის ირაციონალიზმს ჰქონდა ღრმა გნოსეოლოგიური და სოციალური ფესვები. მისი რეალური საფუძველი იყო ადამიანის პოზიტივისტურ-რაციონალისტური მოდელის კრიზისი. ამასთან ერთად ირაციონალურ ფსიქიკურ ძალთა გადამწყვეტი როლისათვის ხაზგასმა დაკავშირებული იყო ღრმა საზოგადოებრივ პესიმიზმთან, ადამიანის გონებისადმი რწმენის დაკარგვასთან, რომელმაც დისკრედიტაცია განიცადა სოციალური კრიზისის ეპოქაში. მთელი არსებულის გონიერების იდეის ნაცვლად შემოიტანება მისი არაგონივრულობის, არალოგიკურობის იდეა; რაციონალურობის იდეა იცვლება ბიოფსიქოლოგიური გაგების ირაციონალიზმით. პარეტოს სოციოლოგიური თეორია ნათელი მოწმობაა საზოგადოების ადექვატური გაგების საყრდენის გარეშე პიროვნებისა და სოციალური მოქმედების მეცნიერული თეორიის შექმნის შეუძლებლობისა.

„ნაშთა“ გადამწყვეტი როლის შესახებ რწმენა კვებავდა პარეტოს ნეომაკიაველიზმს: „მისთვის ხელოვნება – წერდა იგი – დაიყვანება ემოციებისგან სარგებლის მიღების უნარზე, მათი განადგურების ფუჭ მცდელობებზე ენერჯის დაუხარჯავად. მსგავს მცდელობათა ერთადერთ რეზულტატს ხშირად წარმოადგენს მათი გაძლიერება“.

განამტკიცა რა ადამიანური ფსიქიკის გრძნობად სფეროთა საფუძველმდებარე როლი, პარეტოს მათგან გამოყავს იდეოლოგიის, სოციალური სტრატეგიკაციისა და მმართველ ელიტათა ცვლის თეორიები.

4. იდეოლოგიის კონცეფცია

პარეტოს დაინტერესება იდეოლოგიის თეორიით, რომელიც შეადგენს მისი სოციოლოგიური თეორიის ინტეგრალურ ნაწილს, შემთხვევითი არ ყოფილა. ბურჟუაზიულ-ლიბერალურ პარტიათა პოლიტიკით იმედგაცრუებამ, რომელთაც (პარტიებს) უნარი არ შესწევდათ ეფექტურად ემოქმედათ და ჩაფლულნი იყვნენ ინტრიგებსა და ძალაუფლებისთვის ბრძოლაში, სოციოლოგში გამოიწვია ფრიად ნეგატიური დამოკიდებულება გაბატონებულ სოციალ-პოლიტიკურ დაჯგუფებათა არაკეთილგვაროვან პოლიტიკურ მიზანთა შენიღვისადმი მისწრაფებაში. ამასთან ერთად, მარქსიზმის როლის ზრდა იტალიაში, რომელიც, მისი თქმით, „ახალი სახარება“ გახდა იტალიელი ახალგაზრდობის საუკეთესო ნაწილისათვის, არწმუნებდა მას იდეოლოგიის ძალასა და საზოგადოებრივ მნიშვნელობაში, სტიმულს აძლევდა ეწარმოებინა დაკვირვება იდეოლოგიის სოციალურ ცხოვრებაზე გავლენისა და გავრცელების ნაწილობრივ ფარულ მიზეზებზე. შესაბამისად, იგი შეეცადა აეხსნა თანამედროვე სამყაროში იდეოლოგიის ბუნება, თავისებურებანი (განსაკუთრებულობანი) და სოციალური ფუნქციები.

ფსევდოლოგიკური მსჯელობანი, ფუჭი ყბედობა, მცდარი არგუმენტები, ყალბი გამართლებები წარმოადგენენ „ადამიანის მიერ განცდილი აზროვნების შიმშილის“ პროდუქტს. სოციალური მოქმედების გამართლებელ ფსევდოლოგიკურ თეორიათა მოთხოვნილება, რომლებშიც მიზნის მიმღწევი საშუალებები არ არიან დაკავშირებული ობიექტური ლოგიკის მიზნებთან, გამოიხატება თეოლოგიურ მოძღვრებათა, ეთიკურ და პოლიტიკურ დოქტრინათა შექმნაში, რომლებიც ჩქმალავენ რელიგიის, მორალის, პოლიტიკის ჭეშმარიტ არსებას. ამიტომ სოციალურმა მეცნიერებამ უნდა აღმოაჩინოს - გახსნას ამ მოძღვრებათა საფუძველი, ე.ი. მათი განმაპირობებელი ემოციები. იდეოლოგიები, პარეტოს მიხედვით ესაა წმინდად სიტყვიერი საფარველი, მოხერხებული დემაგოგიური ხრიკები, ფანდები, რომელთაც მინიჭებული აქვთ თეორიული ფორმა მოქმედების არალოგიკური ხასიათის შენიღვის მიზნით. იდეოლოგიები იქმნებიან იმისათვის, რათა დაფარონ მოქმედებათა გამომწვევი ჭეშმარიტი მიზეზები, რომელთაც ფესვები გადგმული აქვთ ადამიანის ფსიქიკის ირაციონალურ პლასტებში. იდეოლოგიური კონცეფციები, სისტემები, თეორიები პარეტომ აღნიშნა „დერივაციის“ (დერივაციონი) ტერმინით, რაც ნიშნავს წარმოებულს-ნაწარმოებს, რითაც ხაზი გაუსვა მათ მეორად, გრძნობებისგან წარმოებულ ხასიათს.

პარეტომ დაამუშავა დერივაციათა კლასიფიკაცია, დაყო რა ისინი ოთხ კლასად.

პირველ კლასში შედიან მტკიცებულებანი, რომლებიც შემოთავაზებული არიან, როგორც აბსოლუტური ჭეშმარიტებანი, ანუ დოგმები.

მეორე კლასში შედიან არაკომპეტენტური მსჯელობანი, რომლებიც თავიანთ თავს ამართლებენ ავტორიტეტის დამოწმებით.

მესამე კლასში შედიან აპელაციები საყოველთაოდ მიღებული გრძნობებისა და პრინციპებისადმი; ხშირად ამგვარი დასაბუთებანი ეყრდნობიან მოქმედი პირის გრძნობებს, რომელიც ფლობს გარკვეულ „ნაშთ-რეზიდუის“, მაგრამ გამოიხატება, როგორც „ყველა

ადამიანთა“, „უმრავლესობის“ ან „ყველა თავის თავის პატივისმცემელ ადამიანთა“ გრძნობებთან დამთხვევა-შესატყვისობა.

დერივაციათა მეოთხე კლასს ქმნიან წმინდა სიტყვიერი საბუთები, მოსაზრებები, „ვერბალური დასაბუთებანი“, არავითარი ობიექტური ექვივალენტის მქონე გამოთქმები. ასეთებია ფორმალური ლოგიკიდან ცნობილი სოფიზმები. დერივაციის ეს გვარი-სახეობა, რომელსაც ჩვეულებრივ ორატორები იყენებენ, განსაკუთრებით მოქმედია, იმიტომ, რომ მოხერხებულად გამოყენებული კონსტრუქციების მეშვეობით მსმენელებში იღვიძებს საჭირო გრძნობები, და თანაც ისე ოსტატურად და მარჯვედ, რომ ისინი ამას ვერც კი ამჩნევენ. ასეთი დერივაციები დიდად ფასდებიან პოლიტიკასა და სამართალწარმოებაში. აქვე შედის სიტყვებით უბრალო ჟონგლირება, ენისა და მეტყველების ფრთიანი გამოთქმებისა და კონსტრუქციების გამოყენება.

პარეტოს მიაჩნდა, რომ მცდარი და ყალბი სიტყვიერი წარმონაქმნები, დერივაციები, იდეოლოგიები, რელიგიები საეჭვოა დაექვემდებარონ ზუსტ მეცნიერულ ანალიზს. მაგრამ იგი ცდილობდა ეპოვა იდეოლოგიურ მოვლენათა ახსნის გზები. არაა სწორი ვიფიქროთ, რომ ეს ფსევდოლოგიკური მსჯელობანი – ამტკიცებს იგი – უბრალოდ აბსურდია ან პათოლოგია, ანდა განვიხილოთ ისინი, როგორც ფანტაზიის ნაყოფი, რომელიც შექმნილია ეკლესიის წარმომადგენელთა მიერ მასების გაბაიზურებისა და გაბრიყვებისთვის. დერივაციების (იდეოლოგიების) ჭეშმარიტებასთან დაპირისპირებისას, პარეტო ამავე დროს ხაზს უსვამს იმას, რომ მათი ლოგიკური უსუსურობა სრულებითაც არ უარყოფს მათ სოციალურ მნიშვნელობას, მათ ღირებულებას მთელი საზოგადოებისთვის და ცალკეული მოქმედი პირებისთვის. „ფაქტები ნათლად ამტკიცებენ – წერდა იგი – რომ მითოლოგები არ შეესატყვისებიან სინამდვილეს, მაგრამ მაინც აქვთ დიდი სოციალური მნიშვნელობა“.

უნდა აღინიშნოს პარეტოს ზოგიერთ დაკვირვებათა სიზუსტე. მაგალითად, მან ხაზგასმით აღნიშნა იდეოლოგიის აქტიური როლი საზოგადოებაში, მისი მამობილიზირებელი ძალა: „განვაზოგადებთ რა, შეიძლება ვთქვათ, დერივაციები მიიღებიან-აღიქმებიან არა იმდენად იმიტომ, რომ ვინმეს არწმუნებენ, არამედ იმიტომ, რომ ნათლად გამოხატავენ იმ იდეებს, რომლებიც ადამიანებს უკვე ჰქონდათ გაუცნობიერებელი სახით. ეს უკანასკნელი ფაქტი მუდამ არის სიტუაციის მთავარი მომენტი. რამდენადაც დერივაცია მიღებულია, ამდენად იგი აძლევს ძალასა და აგრესიულობას შესაბამის ემოციებს, რომლებმაც ახლა იპოვეს გამოვლენის გზები“. მასობრივი ცნობიერების მანიპულირებელი მექანიზმის ახსნისას, იგი წერდა: „საჭიროა დავეუფლოთ მარტივ დერივაციას, რომლის მისაღებად ყველა მზადაა, თვით ყველაზე დიდ სისულელესაც კი, ხოლო შემდეგ უნდა გავიმეოროთ კვლავ და კვლავ“.

ადამიანური ფსიქიკის არაცნობიერ ელემენტთა ხასგასმისას, პარეტომ ჩამოაყალიბა ქვეცნობიერის ფსიქოლოგიის ზოგიერთი იდეა, თუმცა არ იცნობდა ფროიდის შრომებს.

მაგრამ მოწყვიტა რა „არალოგიკური“ მოქმედებების პრობლემა საზოგადოებრივ პრაქტიკას, პარეტო დადგა რელატივიზმის პოზიციაზე. მისი აზრით, არ არსებობს პრინციპული განსხვავება წარმართების, ქრისტიანების, პროგრესის, ჰუმანიზმის საზოგადოებრივი სოლიდარობის, დემოკრატიის მომხრეთა არგუმენტებს შორის და ა.შ. ყველა ამ თეორიას ერთნაირი ზომით

ახასიათებს ფაქტებზე ემოციის აღმატებულობა-უპირატესობა და მეცნიერული თვალსაზრისით არავითარი ღირებულება არ აქვთ. იგი უარყოფდა, რომ იდეოლოგები არსებითად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან. თუნდაც იმით, რომ იბადებიან საზოგადოების განვითარების სხვადასხვა დონეზე და სხვადასხვა პროპორციით შეიცავენ ჭეშმარიტებისა და მითოლოგიის ელემენტებს. მით უფრო არ ითვალისწინებდა იგი საზოგადოებრივი ყოფიერების განსხვავებულ მხარეებს. პრობლემის ისტორიული კონკრეტიზაცია არ იყო მაშინაც, როდესაც ბჭობა ეხებოდა ერთდროულად არსებულ იდეოლოგიათა მეცნიერული ღირებულების შეპირისპირებასაც. პარეტოს თანახმად, იდეოლოგიები იცვლებიან მხოლოდ ფორმის მიხედვით, ცვლიან რა არგუმენტაციათა ერთ სისტემას მეორეთი, ერთ სიტყვიერ ფორმულირებებს მეორეთი, უფრო მოქნილითა და დახვეწილით. არსებითად ამიტომ პარეტომ იდეოლოგიის პრობლემა ჩაკეტა ინდივიდუალური ფსიქიკის ვიწრო საზღვრებში, მოწყვიტა რა იგი რეალურ ისტორიას, რომელშიც მიმდინარეობს საკუთრივ იდეოლოგიის განვითარება.

პარეტოს განაზრებათა ლოგიკური შედეგი იყო დებულება ცალკეულ ინდივიდთა არსებობის შესახებ, რომელთაც ძალუბთ გათავისუფლდნენ სინამდვილის სახით მადეფორმირებელი, დამამახინჯებელი ემოციებისგან. „გამოცდილება გვიჩვენებს – წერდა იგი – რომ ინდივიდი შეიძლება როგორღაც გაიყოს ორად, გაორდეს და გარკვეული ხარისხით გათავისუფლდეს თავისი ემოციებისგან, ცრურწმენებისა და რწმენისგან, როდესაც იგი იწყებს მეცნიერულ კვლევას“. ეს ადამიანები, პარეტოს აზრით, გენიოსები არიან. ემოციებისა და ცრურწმენის ძალაუფლების ქვეშ მოქცევა, დაქვემდებარება, ჩვეულებრივ, საშუალო პიროვნებათა ხვედრია, გენიოსები კი „სწორედ თავიანთი თვისებების წყალობით მალღებნიან ყოველდღიურობაზე და განცალკევდებიან ადამიანთა მასებისგან... ნაკლებ დაქვემდებარებადნი არიან გაბატონებული რწმენების, იდეებისა და გრძნობებისადმი“.

მოყვანილი გამოთქმები მოწმობენ იმას, რომ მიუხედავად თავისი თეორიის ირაციონალიზმისა, მისი აზრით, გენიოსები, ბელადები, საზოგადოდ გამოჩენილი პიროვნებები – გონების მატარებელია, მაშინ როდესაც მასებს უნარი აქვთ ხელმძღვანელობდნენ მხოლოდ გაუცნობიერებელი ემოციებითა და ვნებებით.

აღსანიშნავია, რომ პარეტო შეეცადა ერთმანეთისაგან გაემიჯნა ლოგიკოსისა და სოციოლოგის ამოცანები. „როდესაც ლოგიკოსი აღმოაჩენს შეცდომას დასკვნაში, სოფიზმი მხილებულია, გაშიფრულია და ლოგიკოსის შრომა დამთავრებულია, მხოლოდ ამის შემდეგ იწყება სოციოლოგის მუშაობა, რომელმაც უნდა იკვლიოს, თუ საზოგადოდ რატომ მიიღებიათ ეს მცდარი არგუმენტები მრავალთა მიერ, თუ რატომ გვარწმუნებს და გვაჯერებს ეს სოფისტიკა... ლოგიკა იკვლევს თუ რატომაა დასკვნა მცდარი, სოციოლოგია – თუ რატომ მოიპოვებს იგი ასეთ ფართო გავრცელებას“. მაგრამ პარეტოს პასუხი ამ კითხვაზე სრულებითაც არ არის სოციოლოგიური: მტკიცებანი მიიღებიათ და მოიპოვებენ პრესტიჟს მსმენელებში სხვადასხვაგვარი ემოციების აღგზნებითა და გაღიზიანებით, რომლებიც იღებენ „დასაბუთების“ სტატუსს. ისინი არწმუნებენ იმაში, რომ მეცნიერების მიერ გამოითქმებიან სენტენციოზური ტონით, დამაჯერებლობის დიდი ძალით, დახვეწილი ლიტერატურული ენით“.

სოციალურ ფაქტორთა საერთო ბალანსში დერივაციები, პარეტოს თანახმად, წარმოებულნი და დამოკიდებულნი არიან. საზოგადოებრივი ბაზისის სახით იგი განიხილავს არა სოციალურ-ეკონომიკურ ურთიერთობებს, არამედ „რეზიდუათა“-„ნარჩენთა“, ინტერესთა ერთობლიობას და მათთან დაკავშირებულ სოციალურ ჰეტეროგენობას. პარეტო გატაცებით ამხელს, ახდენს განსხვავებულ დერივაციათა დემისტიფიკაციას. იურიდიული თეორიები, ამტკიცებს იგი, წარმოადგენს არა კანონთა ნამდვილი გამოყენების დასაბუთება-დაფუძნების, არამედ მხოლოდ და მხოლოდ მცდარ არგუმენტთა გამოყენებას ანგარებითი მიზნების შესატყვისად. მორალური დერივაციები წარმოადგენენ მორალურ მიზანთა დაფარვას, რელიგიური დერივაციები წარმოადგენენ მდაბალ გრძნობებს, რომლებიც თითქოსდა საერთოა ყველა ეპოქისა და ხალხებისათვის.

პარეტოს მოძღვრების შეზღუდულობა იდეოლოგიის ახსნის საქმეში იქ იჩენს თავს, სადაც საჭიროა იდეოლოგიის გნოსეოლოგიური და კლასობრივი ფესვების დაძებნა, ხოლო პარეტოსეული დერივაციების ცნება ავლენს შეზღუდულობას, რამდენადაც შინაარსობრივად ისინი თავის თავში არ შეიცავენ არაფერს იმაზე მეტს, ვიდრე იმ გრძნობებს, რომელთა გამოთქმებსაც ისინი წარმოადგენენ, ხოლო უცვლელ „ნარჩენებს-რეზიდუებს“ არ შეუძლიათ აგვიხსნან იდეოლოგიათა ცვლილება. არ ძალუძთ მათ აგრეთვე ამ უკანასკნელთა შინაარსის მიკვლევა.

ვერ გვშველის აგრეთვე იდეოლოგიის, როგორც უკვე შესრულებული ან შესასრულებელ მოქმედებათა ფსევდოლოგიკური დასაბუთების დებულება და ინტერპრეტაცია, ვინაიდან პარეტომ თავისი სოციალური მოქმედება განმარტა განსაკუთრებით ფსიქოლოგიურად, როგორც ისეთი რამ, რაც ირაციონალურია თავისი ბუნებით. თუ იდეოლოგიებს აქვთ ფსევდო რაციონალური ხასიათი, ხოლო მის მიერ ფორმულირებული მოტივები ძვეს გონების გარეთ, მაშინ როგორ ფაქტორებს შეიძლება ვუწოდოთ მიზეზობრივად მოქმედნი? რომელ სფეროში უნდა ვეძებოთ ისინი, მარქსი მას ეძებდა ინდივიდთა საზოგადოებრივი ცხოვრების პირობებში, აჩვენა რა, თუ „როგორი წესით წარმოიქმნა მოქმედება ყველა შემთხვევაში პირდაპირი მატერიალური გამომწვევი მიზეზების შედეგად და არა მათი თანმხლები ფრაზებისგან, პირიქით, როგორც წესი, პოლიტიკური და იურიდიული ფრაზები აგრეთვე წარმოადგენენ მატერიალურ გამომწვევ მიზეზთა რეზულტატს, ისევე, როგორც თვით პოლიტიკური მოქმედება და მისი შედეგები“. პარეტო კი ეძებდა იდეოლოგიურ მოვლენათა საწყისებს ცალკეული, იზოლირებული ინდივიდის ფსიქიკაში, განმარტავდა რა მათ არაისტორიულად და აბსტრაქტულად. რეალური საზოგადოებრივი ძალები, რომლებიც განსაზღვრავენ ინდივიდის პოზიციას მასობრივ საზოგადოებრივ მოძრაობებში და საერთოდ, მასების მოძრაობა მას არ აინტერესებდა. მეთოდოლოგიის ფორმალისტურმა ცალმხრივობამ და ფსიქოლოგიურმა რედუქციონიზმმა განაპირობეს იდეოლოგიის პარეტოსეული კონცეფციის არაადექვატურობა და სისუსტე.

5. ელიტათა წრებრუნვის კონცეფცია

სოციალური სისტემის არსებით ელემენტს, პარეტოს თანახმად, შეადგენს სოციალური ჰეტეროგენობა, რომელიც წინასწარ განისაზღვრება ინდივიდთა თავდაპირველი

ფსიქოლოგიური უთანასწორობით. ამა თუ იმ სოციალური ჯგუფის თავისებურება დამოკიდებულია მისი წევრების ბუნებრივ უნარებსა და ტალანტზე, ხოლო ეს კი თავის მხრივ განსაზღვრავს ჯგუფის საზოგადოებრივ ადგილს საზოგადოებრივი კიბის ამა თუ იმ საფეხურზე. იმათ, ვისაც აქვთ თავიანთი საქმიანობის სფეროში უმაღლესი მაჩვენებელი, ჩვენ ვაძლევთ ელიტის სახელწოდებას – წერდა იგი. ელიტა, ესაა მოსახლეობის რჩეული ნაწილი, დანარჩენი ნაწილი კი მხოლოდ „ეგუება მისგან მიღებულ სტიმულებს“. თავის მხრივ, ელიტა იყოფა ორ ნაწილად: ერთი პირდაპირად ან ირიბად მონაწილეობას იღებს საზოგადოების მართვაში (მმართველი ელიტა, ანუ მმართველი კლასი), ხოლო მეორე არ მონაწილეობს მმართველობაში და მოღვაწეობს მხატვრულ ან მეცნიერულ სფეროში (არამმართველი ელიტა).

ელიტა და არაელიტა შესაბამისად ქმნიან საზოგადოების უმაღლეს და უმდაბლეს ფენებს (მაღალ და დაბალ ფენებს). დაბალ ფენათა ყველაზე ნიჭიერი წარმომადგენლები „მაღლდებიან ზევით“, ავსებენ რა მმართველი ელიტის რიგებს, რომლის წევრები თავის მხრივ, განიცდიან რა დეგრადირებას, „ეშვებიან ქვევით“, მასებში წარმოიქმნება-მიმდინარეობს ელიტათა ცირკულაცია, ანუ წრებრუნვა, ჰეტეროგენული საზოგადოების წევრებს შორის ურთიერთქმედების პროცესი, რომელიც პარეტოს წარმოუდგენია პირამიდის სახით, ელიტით სათავეში.

ელიტას ახასიათებს თვითფლობისა და ანგარიშიანობა - ყაიარათიანობის მაღალი ხარისხი, სხვებში სუსტი და ყველაზე მგრძობიარე ადგილების დანახვისა და მათი თავისი სარგებლიანობისთვის გამოყენების უნარი, მაშინ როდესაც მასები ჩვეულებრივად იხლართებიან ემოციებისა და ცრურწმენების ბადეში. ეს ამართლებს „საზოგადოების დაყოფას ორ ნაწილად: ისინი, რომლებშიც ჭარბობს ცოდნა, მართავენ და ხელმძღვანელობენ იმით, რომლებშიც ჭარბობს გრძნობა, ისე, რომ ბოლოსდაბოლოს მათი მოქმედება აღმოჩნდება ენერგიული და ბრძნულად წარმართული“.

პარეტო აჩვენებს მმართველთა ორ მთავარ თვისებას: ადამიანთა ემოციებით მანიპულირებისას დარწმუნების უნარს და ძალის გამოყენების უნარს იქ, სადაც ეს აუცილებელია. ეს უნარები ურთიერთგამომრიცხავია. მთავრები მართავენ ან ძალის გამოყენებით, ან დარწმუნებისა და შეთანხმებულობის დახმარებით. „თანხმობა და ძალა წარმოადგენს მართვის ინსტრუმენტს ისტორიის მთელ მანძილზე“.

პარეტო ავითარებს იდეას მასების მართვის შესახებ მათი გრძნობების მანიპულირების გზით და იმ იდეების დახმარებით, რომლებიც მასებს უქვემდებარებენ მმართველი კლასის ინტერესებს. „მთავრობის პოლიტიკა მით უფრო ეფექტურია, რაც უფრო წარმატებით იყენებს იგი ემოციებს“. ამ პრინციპის მარჯვედ გამოყენებას, პარეტოს მიხედვით, შეუძლია აგვიხსნას ყოველი პოლიტიკური წარმატება, მაგრამ პოლიტიკური ისტორიის მსვლელობაში სწრაფად აღმოჩნდება, რომ მხოლოდ დარწმუნების მეთოდები არასაკმარისია, რათა მმართველმა კლასმა შეინარჩუნოს ძალაუფლება, მას უნდა შეეძლოს გამოიყენოს ძალა, ამიტომ პარეტოსეული მამხილებელი კრიტიკა მიმართულია ლიბერალიზმის „სენტიმენტალური იდეოლოგიის წინააღმდეგ, ჰუმანურობის, კოლეგიალურობის მათივე ქადაგებებთან ერთად. ძალის გამოყენების უნარი მმართველ ელიტაში დეგრადაციას განიცდის და იძულებულია დაუთმოს თავისი ადგილი სხვას,

რომელსაც აქვს დიდი გამბედაობა, შეუპოვრობა და ძალის გამოყენების უნარი, შეუძლია მიმართოს ძალადობას, „ისტორია არისტოკრატის სასაფლაოა“. მმართველ კლასთა აღმავლისა და დაცემის, აღმავლობისა და კრახის ახსნის გასაღები, პარეტოს აზრით, იმყოფება მმართველობის ორი ტიპის ურთიერთგამომრიცხველ ხასიათში.

მექანიზმი, რომლის საშუალებითაც ხდება მმართველი ელიტის განახლება მშვიდობიანობის დროს, არის სოციალური მობილობა. რაც უფრო „ღია“ მმართველი კლასი, მით უფრო „მყარია“ მისი ჯანმრთელობა, მით უფრო შესწევს უნარი შეინარჩუნოს თავისი ბატონობა. რაც უფრო ჩაკეტილია, მით უფრო ძლიერდება დაცემის ტენდენცია. „მმართველი კლასი ახლდება არა მხოლოდ რიცხოზობრივად, არამედ რაც უფრო მნიშვნელოვანია, თვისებურად, დაბალი კლასებიდან თავის შევსებით გზით. მათ თან მოაქვთ „ნაშთთა-რეზიდუათა“ ენერგია და პროპორციები, რომლებიც აუცილებელია ძალაუფლების შენარჩუნებისთვის. მმართველი კლასი კვლავ აღორძინდება და აღდგება, კარგავს რა თავის ყველაზე გახრწნილ წევრებს“.

მთლიანად ჩაკეტილი ელიტის გარდა, რომელიც კასტად იქცევა, მმართველი ელიტა ჩვეულებრივ იმყოფება მუდმივი ნელი ტრანსფორმაციის ვითარებაში. თუ ელიტათა ცირკულაცია მიმდინარეობს ძალიან ნელა, მაშინ უმაღლეს ფენებში გროვდება ელემენტები, რომლებიც განასახიერებენ უძლურებას, გახრწნასა და დაცემას. ეს ფენები კარგავენ ფსიქიკურ თვისებებს, რომლებიც უზრუნველყოფენ მათ ელიტარულ მდგომარეობას და პასიურობენ ძალადობის გამოყენების აუცილებლობის წინაშე. დაბალ ფენათა შორის კი იზრდება ინდივიდთა რიცხვი, რომლებიც ფლობენ თვისებებს, რომლებიც აუცილებელია საზოგადოების მართვისათვის. მათ უნარი შესწევთ ხელში ჩაიგდონ ძალაუფლება ძალის გამოყენების მეშვეობით, მაგრამ ახალი მმართველი კლასი, თავის მხრივ, დროში ტრანსფორმირდება უძლურ და ხრწნად ორგანიზმად და კარგავს მმართველობის უნარს. კვლავ განმტკიცება მას შეუძლია ან იმით, რომ ისრუტავს ძალებს დაბალი ფენებიდან, ან ფიზიკურად სპობს ელიტის გახრწნილ, გამოუსადეგარ წევრებს. თუკი ამ ზომების მიუხედავად, დაბალ კლასებში გროვდებიან ინდივიდები, რომლებიც აღემატებიან თავისი ღირსებებით უმაღლეს კლასს, დგება რევოლუციის ეპოქა, რომლის საზრისიც, პარეტოს აზრით, მმართველი ელიტის შემადგენლობის განახლებაში, მმართველობისათვის აუცილებელი ფსიქიკური ძალების შეკრებაში და ამგვარად საზოგადოებრივი წონასწორობის აღდგენაში მდგომარეობს .

ელიტათა აღმავლისა და დაცემის, ამაღლებისა და კრახის ციკლები, პარეტოს რწმენით, აუცილებელი და გარდაუვალია. ელიტათა ცვლა, რყევა, მონაცვლეობა წარმოადგენს საზოგადოების არსებობის კანონს. რაღა ძეგს ამ კანონის საფუძველში?

პარეტოსეული თეორია ამოდის მტკიცებისაგან, რომ ელიტათა წრებრუნვა წარმოიქმნება მათში არსებული პირველი და მეორე კლასის „ნაშთების“ მონაცვლეობის შედეგად. ყოველ ელიტას მმართველობის განსაზღვრული სტილი შეესაბამება. „კომბინაციათა“ ინსტიქტი განაპირობებს დარწმუნებასა და მოტყუებას, მასების გაბრიყვების მახვილგონივრული საშუალებების გამოყენებას, მასების შეცდომამში შემყვან საშუალებათა გამოყენებას.

„აგრეგატთა მუდმივობის“ ინსტიქტი განაპირობებს მმართველთა საპირისპირო ინსტიქტებს; ისინი აგრესიულნი, ავტორიტარულნი არიან, მიდრეკილება აქვთ ძალის გამოყენებისკენ. ეჭვით უყურებენ მანიპულირებას, მანევრირებასა და კომპრომისებს. თუ მმართველთა პირველი ტიპი ცხოვრობს მხოლოდ აწმყო-დღევანდელივით, მაშინ მეორე მიისწრაფვის მომავლისკენ - მიისწრაფის მომავალში. მმართველნი თხზავენ საერო და სასულიერო რელიგიურ იდეალებს, მათი მიზნები ძალიან წინ მიდის. საზოგადოების სამსახურისთვის ინდივიდის შეწირვა, ინდივიდუალური ინტერესების საზოგადოებისადმი დაქვემდებარება, ვაჟკაცობა და სიმტკიცე ამ იდეალების მიდევნებისას - ასეთია მმართველთა ამ ტიპისთვის დამახასიათებელი პიროვნული ნიშნები და სულიერი ღირებულებანი.

მმართველებს, რომლებშიც ჭარბობს „კომბინაციათა“ „ნაშთები-რეზიდუები“, პარეტო მელიებს უწოდებს, ხოლო იმათ, რომელშიც სჭარბობს „აგრეგატთა მუდმივობის ნაშთები“ - ლომებს. „მელიები“ ეშმაკობის, ცბიერების, ვერაგობის სიმბოლოა, „ლომი“ კი - ძალის, სიჯიუტის, შეუპოვრობის, შეუგუებლობის, ვაჟკაცობის სიმბოლოა.

სამეურნეო და ფინანსური საქმიანობის სფეროში „მელიებს“ და „ლომებს“ შეესატყვისებიან „სპეკულიანტებისა“ და „რანტიეთა“ ტიპები. „სპეკულიანტი“ - ბიზნესმენის, მოხერხებული საქმიანობის, კომბინატორის, მეწარმის პროტოტიპია, რომელიც მიისწრაფის მოგებისკენ. იგი ჩაფლულია სარისკო კომბინაციებში, არ იცის სინდისის ქენჯნა, წარმატებას აღწევს ყოველგვარ ფასად. „რანტიე“ მისი სრული დაპირისპირებაა. ესაა მხდალი მეწარმე, რომელიც ცხოვრობს ფიქსირებული შემოსავლით, ეშინია გადადგას ნაბიჯი, რათა ზიანი არ მიაყენოს თავის კაპიტალს და დაზარალდეს თვითონაც. საზოგადოებაში „რანტიელთა“ სიჭარბე საზოგადოების სტაბილიზაციის მაჩვენებელია, რომელიც შემდეგ გადადის ლპობის მდგომარეობაში. „სპეკულიანტთა“ სიჭარბე წინასწარ განსაზღვრავს განვითარების სოციალურ და ეკონომიკურ ცხოვრებას.

ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ციკლთა (ერთობლიობა) მონაცვლეობა პარეტოს სოციალური წონასწორობის კონცეფციაში დაკავშირებულია სულიერი წარმოების - ინტელექტუალური, მხატვრული და ა.შ. წარმოების ციკლებთან. აქ მიმდინარეობს რწმენისა და სკეპტიციზმის პერიოდთა რიტმული ცვლა, რომელთა საფუძველში საბოლოო ჯამში დევს პირველი და მეორე კლასის ნარჩენები (რეზიდუი). იცვლება „ნარჩენთა“ პროპორცია განსაზღვრულ სოციალურ ჯგუფში. ასეთ ჯგუფებში უკმაყოფილონი არიან გარემომცველი სინამდვილით, კრიტიკულად ეპყრობიან არსებულ წესრიგსა და გაბატონებულ ღირებულებებს, ისწრაფვიან რა შექმნან თავიანთი მეტად დასაბუთებული და ლოგიკურად გამძლე თეორიები და პროგრამები. ისინი ამას თვლიან გონებისათვის გზის გაწმენდად, ცრურწმენებისგან გათავისუფლებად. მაგრამ როდესაც ეს ფსევდოინტელექტუალური თეორიები გაიმარჯვებენ, საზოგადოებაში გარდაუვალობით წარმოიქმნება სულიერი ცხოვრების საპირისპირო მიმდინარეობა. ინდივიდები, რომლებშიც გაძლიერდა „აგრეგატთა მუდმივობის სიმყარის“ გრძნობები, აკრიტიკებენ ახალ თეორიათა საჩვენებელ ლოგიკურობასა და გონიერებას, დამებნიან რა მათში შეცდომებსა და შეუსაბამობებს. ასე წარმოიქმნებიან ანტიინტელექტუალური, მისტიკური თეორიები, რომლებიდანაც თანდათანობით გამოდევნიან პოზიტივიზმსა და რაციონალიზმს.

„ელიტათა წრებრუნვის“ თეორია, მსგავსად საზოგადოებრივი აქტივობის თეორიისა, პარეტოს მიერ იგებოდა არა საზოგადოებრივი ურთიერთობებისა და სოციალური ინსტიტუტების ანალიზის საფუძველზე. ძალაუფლების მის კონცეფციაში პირველადია მმართველთა პიროვნული თვისებები, რომლებსაც ისინი ჯერ კიდევ მანამდე უნდა ფლობდნენ, სანამ დაიკავებენ ელიტარულ მდგომარეობას, საზოგადოებაში ბიოლოგიური და სოციალური დიფერენციაციის თანაფარდობის შესახებ საკითხის დასმის მცდელობისას, პარეტო თვლიდა, რომ ბურჟუაზიული ეკონომიკა მისი განვითარებისთვის ხელშემწყობი პირობების არსებობისას, ფართო გასაქანს აძლევს საზოგადოების საუკეთესო ნაწილს წინ წაიწიოს მისი მწვერვალებისკენ. იტალიელი სოციოლოგი არ ფიქრობდა, რომ მმართველობისათვის აუცილებელი პიროვნული თვისებების ფლობა მხოლოდ ერთ-ერთი პირობათაგანია ბატონობის ინსტიტუტის წარმოქმნისათვის. თანაც არა მთავარი და არა გადაწყვეტი. სინამდვილეში კი ბურჟუაზიული კონკურენცია რეგულირდება კერძო საკუთრების ინსტიტუტით. ინდივიდები იწყებენ ბრძოლას ისე, რომ უკვე ჩართულნი არიან საზოგადოებრივი ურთიერთობების განსაზღვრულ სისტემაში, ფლობენ რა გარკვეულ უპირატესობებს, რომლებიც განპირობებულნი არიან საზოგადოებაში და მათ მიერ დაკავებული ადგილით. ეს არის კიდევ პოლიტიკური წარმატებებისა და ძალაუფლებათა მოპოვების პრეტენდენტთა რიცხვიდან „საუკეთესოთა“ შერჩევის მთავარი ფაქტორი, ძალა იმ კლასთა და პოლიტიკურ დაჯგუფებათა, რომლებიც დგანან ამ პრეტენდენტთა უკან.

საზოგადოებაში პოლიტიკური, იდეოლოგიური და ეკონომიკური ცვლილებები არ არიან, როგორც პარეტო თვლიდა, მმართველი უმცირესობის პირად შემადგენლობაში ცვლილებების უბრალო შედეგი. „ელიტათა ცირკულაციის“ პროცესი, სინამდვილეში გამოხატავს ღრმა საზოგადოებრივ პროცესებს, უწინარეს ყოვლისა, სოციალურ-ეკონომიკური ხასიათის პოლიტიკური ცვლილებები ხდება მაშინ, როდესაც დაჯგუფებები არ არიან იმ სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემების გადამჭრელნი, რომლებიც წარმოიქმნებიან საზოგადოებრივი პრაქტიკის პროცესში და იძულებულნი არიან მიმართონ პოლიტიკურ მანევრირებას.

იტალიელმა სოციოლოგმა დახატა ცინიზმით სავსე სურათი ისტორიისა, რომელიც შედგება ძალადობის, აფორის, დანაშაულის, სასახლისეული კომბინაციებისა და ძალაუფლების დამკავებელ პრეტენდენტთა კინკლაობის ეპიზოდებისაგან. ჰუმანიზმი ამ პირობებში სხვა არაფერია, თუ არა ცრურწმენა და თვითდამცირების იდეოლოგია, მომავალი იმყოფება პოლიტიკოსების ხელში, რომლებიც მოკლებულნი არიან სინდისს, არ ფიქრობენ თავიანთ ქმედებათა საზოგადოებრივი შედეგების შესახებ, ოღონდაც კი ამ მოქმედებებით სასურველ მიზანს მიაღწიონ. საზოგადოებრივი წონასწორობა შეიძლება უზრუნველყოს მხოლოდ ისეთმა, რომელსაც შეუძლია სარგებელი ნახოს ძალაუფლებისაგან, არ იწუნებს არანაირ საშუალებებს, ყოველ შემთხვევაში, ზრუნავს მხოლოდ საკუთარ ინტერესებზე. „მიზანი ამართლებს საშუალებას“, იმეორებს პარეტო მაკიაველის აფორიზმს, რომელსაც იგი უფრო მაღლა აყენებს, ვიდრე ნებისმიერი თანამედროვე ავტორი. პარეტოს კონცეფცია ღრმად პესიმისტურია. ისტორია, მისი წარმოდგენით, განწირულია მარადიულ განმეორებად ციკლში მონაცვლეობისათვის, რომელთა ცვლაშიც არ შეიძლება რაიმე პროგრესი: მრუდის აღმავალი ნაწილი წარმოადგენს მისი დაღმავალი ნაწილის „მიზეზს“ ან პირობას და მეტს არაფერს.

პარეტომ თავის პროგრამულ განწყობად აქცია ისტორიული პესიმიზმი, რომელიც ძალადობის მაიდეალიზებული კონსერვატიზმის პოლიტიკურ იდეოლოგიად გადაიქცევა .

6. პარეტო ისტორიულ პერსპექტივაში

პარეტოს შრომამ, მართალია, დღის სინათლე პირველი მსოფლიო ომის დროს იხილა, მაგრამ ვერ გახდა პოპულარული და აღიარებული ვერც იტალიაში, ვერც საფრანგეთში და მთლიანად ევროპაში. მან აღიარება ამერიკაში ჰპოვა, სადაც 30-იანი წლების დასაწყისში ლოურენს ჰენდერსონმა მოაწყო ჰარვარდის უნივერსიტეტში სემინარი პარეტოს კონფერენციის შესასწავლად, რომელშიც მონაწილეობდნენ მომავალი, ისეთი ცნობილი სოციოლოგები, როგორცაა პარსონსი, მერტონი, ჰომანსი, კლაკხონი და სხვანი. 1935 წელს „ტრაქტატი“ გამოსცა ინგლისურ ენაზე, თანაც, „პარეტოს შრომებს კითხულობდნენ, როგორც ბურჟუაზიულ პასუხს მარქსისადმი, ანუ როგორც მის კონკრეტულ ფუნქციონალისტურ ექვივალენტს“.

უფრო მემარცხენე პოლიტიკური შეხედულებების მქონე სოციოლოგები მკვეთრად აკრიტიკებდნენ პარეტოს პოლიტიკურ მაკიაველიზმს, ფაშიზმს, აზროვნების არათანამედროვე წესს. ე. ბოგანდური და ჰაიზერი წერდნენ, რომ პარეტოს ძირითად იდეები ადრე უკეთ გამოთქმული იყო დარვინის, ჯეიმსის და სამნერის მიერ. მაგრამ პარეტოსადმი მიძღვნილმა მონოგრაფიებმა, რომელთა ავტორებიც იყვნენ ჰენდერსონი, პრომანსი და კურტისი და უწინარეს ყოვლისა, პარსონსი, თავისი საქმე გააკეთეს. პარსონსი პარეტოს სოციოლოგიური მეცნიერების ერთ-ერთ გამოჩენილ ოსტატად თვლიდა. მისი აზრით „ტრაქტატში არაფერია ისეთი არსებითი, რომელიც მეთოდოლოგიურად ან თეორიულად გასაგებია რ იყოს“.

სტრუქტურული ფუნქციონალიზმის წარმომადგენლებმა აითვისეს და გადაამუშავეს სოციალური მოქმედების პარეტოსეული თეორია, აგრეთვე საზოგადოების, როგორც სისტემის, რომელიც იმყოფება წონასწორობის მდგომარეობაში, წონასწორობის მიერ შემოტანილმა ცნებამ თვალსაჩინო ადგილი დაიკავა სტრუქტურულ-ფუნქციონალურ ანალიზში, კვლევის ამოსავალი პუნქტისა და ერთ-ერთი მისი ძირითადი ცნების სახით.

საზოგადოებაში პარეტოსეულმა მიდგომამ ხელი შეუწყო იმ სოციალური ტრადიციის განვითარებას, რომლის თანახმად მთავარ პრობლემად ითვლებოდა სოციალური სისტემის სტაბილურობის პრობლემები. სტრუქტურული ფუნქციონალისტები პარეტოს დამსახურებად მიიჩნევდნენ მარტივი ცალხაზობრივი მიზეზ-შედეგობრივი ურთიერთობის და მის უარყოფას, ცვლადთა ერთობლიობის სასარგებლოდ, რომლებიც იმყოფებიან ფუნქციონალური ურთიერთობების მდგომარეობაში. ასევე დიდად აფასებენ პარეტოს როლს ეკონომიკური თეორიის განვითარებაში, თვლიან რა მას თანამედროვე პოლიტეკონომიის ერთ-ერთ ფუძემდებლად.

თვითონ პარეტო თავის წვლილად მიიჩნევდა „ნაშთებისა“ და დერივაციების თეორიების შეტანას სოციალურ მეცნიერებაში. პიროვნების ირაციონალისტური კონცეფცია, ინტეგრირებული „არალოგიკური“ მოქმედების კონცეფციაში, საერთო ხაზებში იყენებდა ქვეცნობიერების ფსიქოლოგიის პრობლემას. ეს თავის გამოძახილს პოულობს თანამედროვე სოციალურ ფსიქოლოგიაში, ისეთი მოვლენების დამარცხებაში, როგორცაა დამახინჯებული

ცნობიერება, რაციონალიზაციის მექანიზმი, ცრურწმენათა ფუნქციონირება, ავტორიტეტული პიროვნება და სხვა.

დღევანდელ პოლიტოლოგებში ფრიად პოპულარულია იდეოლოგიის პარეტოსეული კონცეფცია. იდეოლოგიას, როგორც თვითნებურ თეორიულ მსჯელობათა სისტემის გაგებას, რომელიც მოწოდებულია შენიღბოს და რაციონალური გახადოს ცრურწმენები და ემოციები, ხაზს უსვამს რწმენათა სისტემის მნიშვნელობის დებულებას, რომ ადამიანი ხელმძღვანელობს ემოციონალურად შეფერილი რწმენით, არ ეძლევა ბჭობას მათი ჭეშმარიტების ან მცდარობის შესახებ, ფართოდ გამოიყენება თანამედროვე პროპაგანდის თეორიასა და მეთოდებში.

ყველაზე დიდი ყურადღება პარეტოს სოციოლოგიურ სისტემაში მიიპყრო ელიტათა თეორიამ, რომლის ამოსავალი პუნქტი გახდა ძალაუფლების მექანიზმი, მრავალრიცხოვანი გამოკვლევებისთვის, ყველაზე განსხვავებული თეორიული პოზიციებიდანაც კი.

„ტრაქტატი...“ ჩაფიქრებული იყო, როგორც მარქსისადმი „გიგანტური შეკამათება“ - დაპირისპირება. მართალია, პარეტო უარყოფდა მარქსის დამსახურებას პოლიტეკონომიაში, მაგრამ დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა მარქსის დამსახურებას სოციოლოგიაში, რომელმაც ხაზი გაუსვა ისტორიაში კლასობრივი ბრძოლის როლს. მაგრამ პარეტო შეურიგებელი მოწინააღმდეგე იყო მეცნიერული სოციალიზმისა და მკვეთრად აკრიტიკებდა ისტორიულ მატერიალიზმს, რომელსაც იგი „ეკონომიკურ მატერიალიზმად“ თვლიდა. ეს უკანასკნელი, პარეტოს აზრით, შეიცავდა იმ შეცდომას, რომ „ურთიერთობა წარმოდგენილი ქონდა, როგორც შედეგისა და მიზეზის თანაფარდობა“.

პარეტოს თეორიული შეხედულებები განსჭვალულია ისტორიული უპერსპექტივობის სულისკვეთებით. იგი ნათლად ხედავდა, რომ „ბურჟუაზია თავის დაისს უახლოვდება“. „მე არ მაქვს არავითარი წამალი – წერდა იგი რათა განვკურნო ბურჟუაზია იმ სატკივარისაგან, რომელშიც იგი ჩავარდა, ან თუ გნებავთ, მთელი საზოგადოება; პირიქით, მე ნათლად ვამბობ, რომ ასეთი წამალი, თუკი ის საერთოდ არსებობს (რისიც მე, სიმართლე რომ ვთქვა, არ მჯერა), ჩემთვის სავსებით უცნობია. მე ვიმყოფები ექიმის მდგომარეობაში, რომელიც აცნობიერებს, რომ პაციენტი სასიკვდილოდაა ავად და არ იცის, თუ როგორ უშველოს მას“.